



Розділ 3

ПІДГОТОВКА МАТЕРІАЛІВ ПРО ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ

Підготовка матеріалів про торгівлю людьми – процес, загалом ідентичний роботі над матеріалами на інші соціальні теми. Особливістю висвітлення саме цієї проблеми є пошук «героїв» матеріалів – потерпілих від торгівлі людьми та спілкування з ними. У цьому розділі підготовка матеріалів на обговорювану тему розглядається як комплексний процес.

Що важливо для підготовки матеріалу:

- знання цільової аудиторії;
- інформаційний привід;
- достовірна й повна інформація;
- кваліфіковані експерти;
- «герої» матеріалів.

3.1. Цільова аудиторія

Знання цільової аудиторії – свого глядача/слухача/читача – допомагає знайти оптимальні форми подачі інформації. У підготовці матеріалів про торгівлю людьми знання цільової аудиторії особливо важливе, оскільки ЗМІ відіграють істотну роль у запобіганні цьому злочину.

Через те що цільова аудиторія конкретного засобу масової інформації може бути достатньо широкою, ще на етапі формулювання теми матеріалу варто розібратися, кому в першу чергу його має бути адресовано. Якщо мова йде про торгівлю жінками з метою сексуальної експлуатації, журналіст має зробити все для того, щоб аудиторією таких матеріалів стали жінки й дівчата, оскільки саме вони є основною групою ризику. Якщо мова йде про мігрантів-чоловіків, які нерідко стають жертвами ошуканства та використовуються в трудовій експлуатації, інформація має бути зрозумілою й цікавою саме цій цільовій групі. У разі висвітлення теми торгівлі дітьми, цільовою аудиторією мають стати в першу чергу представники профільних держструктур, представники силових структур, правозахисних організацій і, безумовно, батьки.

Успішна робота для цільової аудиторії, таким чином, приводить до її збільшення.

3.2. Інформаційний привід

Інформаційний привід – логічне обґрунтування появи матеріалу в ЗМІ. Аудиторія має розуміти: те, про що піде мова в статті або програмі, не викликано виключно особистим інтересом журналіста, а є актуальним на даний час. При суб'єктивності процесу добору, за яким стоїть журналіст зі своїми вподобаннями, рівнем знань і професіоналізмом, цей процес можна об'єктивізувати. Для цього важливо знати загальні критерії добору інформації.

Критерії добору інформації:

- актуальність;
- новизна;
- соціальна значущість;
- практична цінність;
- потенційний інтерес цільової аудиторії.

Інформаційний привід у вигляді конкретної події в проблемі торгівлі людьми зустрічається рідко, тому основним завданням журналіста стає його пошук.

Наведені нижче основні інформаційні приводи до матеріалів про торгівлю людьми проаналізовано на конкретних прикладах⁴¹.

Інформаційний привід:

- оприлюднення нових даних, інформації про торгівлю людьми, нових ініціатив;
- нові тенденції в міграційних процесах і торгівлі людьми;
- розслідування чергового факту торгівлі людьми;
- нове в превентивній діяльності;

⁴¹ Приклади публікацій цитуються за сайтом www.lastrada.kiev.ua



- прийняття важливих документів, спрямованих на протидію торгівлі людьми;
- дата, пов'язана із проблемою торгівлі людьми;
- зміни в структурах, що ведуть боротьбу з торгівлею людьми.

Оприлюднення нових даних, інформації

Приклад

У Донецькій області в 2004 році порушено 24 кримінальні справи за фактом торгівлі людьми

У 2004 році в Донецькій області порушено 24 кримінальні справи за статтею 149 Кримінального кодексу України «Торгівля людьми», у тому числі одна кримінальна справа за фактом діяльності організованого злочинного угруповання. Про це повідомив заступник начальника відділу боротьби з торгівлею людьми УМВС України в Донецькій області Сергій Коломієць, як інформує сайт podrobnosti.ua.

За його словами, жертвами подібних злочинів стають здебільшого молоді жінки з малозабезпечених родин, які не мають кваліфікації та виїжджають за кордон для роботи.

Він зазначив, що незважаючи на те, що з тими, хто хотів працювати за кордоном, укладаються легальні договори, порушення положень цих договорів, ошуканство відбуваються вже за межами України, поза українським правовим полем, що серйозно ускладнює оперативну правову допомогу співвітчизникам.

Коломієць також назвав країни, до яких найчастіше виїжджають для роботи жителі області, – це Росія, Португалія, Іспанія, Італія, Туреччина, Греція, Мальта.

Коментар

Оприлюднення подібної інформації в ЗМІ зумовлено її новизною, оперативністю й актуальністю – насамперед для Донецької області.

Наведені дані можуть бути інформаційним приводом для розроблення теми в цілому не тільки в регіональних, але й у загальнона-

ціональних ЗМІ. Донецька область – одна з найбільш густонаселених, і, можливо, тенденції розвитку торгівлі людьми, що фіксуються в ній, мають унікальні особливості.

У свою чергу, ЗМІ інших областей можуть зробити власні матеріали на цю тему. Використовуючи дані по Донецькій області, можна спроеціювати інформацію на свою область, поставивши місцевим правоохоронним органам запитання: скільки було порушено кримінальних справ у нас? Із чим пов'язано їх більшу/меншу кількість? Які особливості торгівлі людьми в конкретному регіоні? Яких заходів уживають правоохоронні органи в цьому регіоні для протидії торгівлі людьми?

Нові тенденції в міграційних процесах і торгівлі людьми

Приклад

Українки дедалі менше зацікавлені в шлюбах з іноземцями

В Україні спостерігається тенденція до зменшення кількості шлюбів громадян України з іноземцями, повідомляє ІА «Обозреватель». Зокрема відповідно до інформації Центрального відділу реєстрації шлюбів Києва, якщо в 2000 році з іноземними громадянами одружилися 864 українці, в 2001 році – 813 українців, в 2002 році – 841 українець, то вже в 2003 році цей показник зменшився до 779 шлюбів, а протягом 9 місяців 2004 року – до 722 шлюбів.

Здебільшого одружується з іноземцями в Україні слабка стать. Проте іноземні женихи, особливо з далекого зарубіжжя, дедалі менше приваблюють українок.

Майже на 80% зменшилася також кількість шлюбів, які беруть українки з особами без громадянства.

Проте кількість шлюбів із громадянами СНД залишається практично на тому самому рівні.

Найчастіше українці одружуються із громадянами Російської Федерації.

Стосовно далекого зарубіжжя найбільш популярними є шлюби із громадянами Сполучених Штатів Америки, Федеративної Республіки Німеччина, Італії й Ісламської Республіки Іран, повідомила пресслужба Мін'юсту.

Коментар

Шлюб з іноземцем як один зі способів вербування було розглянуто у попередніх розділах. Чи не означає ця інформація, що українські дівчата й жінки почали обачніше ставитися до пропозицій іноземців і менше вірити подібним обіцянкам? Можливо, у зв'язку із цим змінилися тенденції і тепер вербування через пропозиції одруження перестало бути актуальним у контексті торгівлі людьми? Скільки було порушено кримінальних справ за фактом торгівлі людьми, в яких фігурували шлюбні агентства або приватні особи, що виступали в ролі свах? Знайшовши відповіді на ці запитання, журналіст може представити суспільству свіжий погляд на проблему. Подібна інформація дасть змогу замислитися про можливі небезпеки і, як наслідок, зменшити кількість потерпілих.

Розслідування нового факту торгівлі людьми

Приклад

У Києві затримали ізраїльського «торговця людьми»

У Києві затримано громадянина Ізраїлю, що переправив за кордон 35 українських дівчат із метою їх подальшої сексуальної експлуатації. Як повідомив Департамент у зв'язках із громадськістю МВС України, ізраїльтянин був лідером організованого злочинного угруповання. Протягом кількох років він перебував у міжнародному розшуку за торгівлю людьми.

Громадянинові Ізраїлю пред'явлено обвинувачення в торгівлі людьми, зокрема у продажу дівчат у сексуальне рабство, передає «Інтерфакс-Україна».

Коментар

Оперативні дані, факт, значна кількість потерпілих, соціальна значущість теми – ось перелік обґрунтувань для появи подібної інформації в ЗМІ. Не треба, однак, забувати й про соціальні наслідки публікації подібних даних, насамперед для груп ризику. «Торгівля людьми усе ще існує, але переслідується» – можливо, такого висновку дійдуть люди.

Нове в превентивній діяльності (наприклад, відкриття «гарячих ліній», започаткування нових програм для груп ризику тощо)

Приклад

У США працюватиме «гаряча лінія» для російськомовних жінок, що потрапили в сексуальне рабство

Російськомовні жінки, що потрапили у США в сексуальне рабство, зможуть звернутися по допомогу через спеціальну міжнародну «гарячу лінію», що незабаром почне свою роботу. Про це повідомили представники двох організацій, що надають допомогу дівчатам із країн колишнього СРСР, які стали жертвами торговців людьми й потрапили в сексуальне рабство, відправляють їх на батьківщину, інформує сайт podrobnosti.ua за матеріалами gazeta.ru.

Цілодобово відповідатимуть на дзвінки російськомовних жінок оператори й психологи в Москві, які пройшли спеціальне навчання.

Коментар

Подібна інформація є соціально важливою, оскільки мова йде про безпосередню допомогу жінкам, що потрапили в рабство. Відкриття «гарячої лінії» – привід показати, що проблема актуальна не тільки для Європи, куди спрямовано основні потоки мігрантів з України, але й для США. Це повідомлення дає змогу розглянути проблему в контексті від'їзду до даної країни, розповісти про допомогу потерпілим тощо.

Прийняття важливих документів, спрямованих на протидію торгівлі людьми

Приклад

Україна ратифікувала Конвенцію про боротьбу з міжнародною злочинністю

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію ООН про боротьбу із транснаціональною організованою злочинністю й протоколи, що її доповнюють. За прийняття документа проголосували 299 народних депутатів, передає кореспондент «Обозревателя». Зокре-

ма протоколи стосуються запобігання й припинення торгівлі людьми, в тому числі жінками й дітьми, і покарання за неї, а також незаконного ввезення мігрантів сушею, морем і повітрям.

Коментар

Подібні події відбуваються нечасто й мають велике значення для країни в цілому. Однак варто пам'ятати, що сам факт ратифікації, як і сам цей термін, украй складні для сприйняття. Завдання журналіста, який розповідає про важливість документа, – не переказувати його зміст, а дохідливо пояснити наслідки цієї події.

Дата

Приклад

Міжнародний день боротьби за скасування рабства

Міжнародний день боротьби за скасування рабства відзначається 2 грудня й пов'язаний із датою прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами (Резолюція №317 (IV) від 2 грудня 1949 року).

Коментар

Підготовка матеріалу, присвяченого певній даті, дає стимул для роздумів над тим, чим ця дата цікава сучасній аудиторії, який вплив має подія, що відбулася певну кількість років тому, на життя людей сьогодні. Фіксованість події в часі дає змогу завчасно зібрати інформацію, що цікавить, продумати та спланувати потрібні інтерв'ю, а також визначити оптимальний обсяг і формат. Тривала й ретельна підготовка до ефіру або публікації позитивно позначається на кінцевому результаті, зокрема на глибині опрацювання теми.

Зміни в структурах, що ведуть боротьбу з торгівлею людьми

Приклад

Президент центру «Ла Страда-Україна» Катерина Левченко стала радником міністра внутрішніх справ України з прав людини та ґендерних питань

Президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна», доктор юридичних наук, професор Левченко Катерина Борисівна стала радником Міністра внутрішніх справ України з прав людини та ґендерних питань.

Коментар

Призначення радником міністра представника неурядової організації – це підтвердження зростання ролі та значення третього сектору в державі. Цей прецедент цікавий у контексті опрацювання теми боротьби з торгівлею людьми в Україні. Об'єднання зусиль держструктур і НУО є найважливішим чинником для подолання проблеми. Подібна інформація дає змогу розглянути загальні процеси протидії та результати цих процесів.

3.3. Достовірність і актуальність інформації

Торгівля людьми – динамічне явище, що постійно змінюється. Кількість українських громадян, які виїхали на заробітки за кордон, нові тенденції вербування, сприйняття проблеми суспільством – все це потребує дослідження та аналізу. Разом із тим непоодинокими є випадки, коли журналіст, відкриваючи для себе цю тему, вважає за потрібне викласти всю інформацію, яку має. Здебільшого публікації у пресі починаються таким чином: «за даними ООН, торгівля людьми є третім за прибутковістю кримінальним бізнесом після торгівлі зброєю й наркотиками». Безумовно, віддаючи належне наведеному твердженню, варто пам'ятати, що вперше воно пролунало в 1999 році й відтоді є одним із найбільш цитованих у ЗМІ. Можливо, вашій аудиторії це вже відомо, і краще спробувати опрацювати тему торгівлі людьми на регіональному рівні. Не менш критично варто підходити до оприлюднення цифр, оскільки одні й ті ж самі дані можуть повторюватися з року в рік, що не свідчить про їхню новизну.

Приклад

Понад 500 тисяч жінок із колишнього СРСР було продано в сексуальне рабство (22 червня 2004 р., 18:52, «Подробиці» за матеріалами УНІАН)

За даними ООН, **за останні десять років** понад півмільйона жінок із країн, що утворилися на території колишнього СРСР, було продано в сексуальне рабство більш ніж у 50 країн.

Такі дані було наведено 22 червня в Москві на форумі міжнародного руху єврейських жінок під назвою «Проект «Кешер» («кешер» у перекладі з івриту – «зв'язок»), що об'єднує понад 3,5 тисячі жінок з Росії, України, Білорусі й Молдови.

Коментар

Уперше ці дані було оприлюднено Міжнародною організацією з міграції у 2001 році. Безумовно, вони свідчать про масштаб проблеми торгівлі людьми, однак або потребують оновлення, або неодмінно повинні мати посилання на рік оприлюднення. Представникам ЗМІ варто було б уважніше та критичніше ставитися до цієї інформації та, як мінімум, згадати про те, що станом на сьогодні ця кількість могла змінитися. Завдання журналіста – з'ясувати джерело інформації та рік її появи, а також перевірити все ще раз за іншими джерелами. Навіть якщо немає сумнівів у достовірності інформації, вона може виявитися неактуальною.

3.4. Робота із джерелами інформації, експертами

У висвітленні теми торгівлі людьми джерелами інформації можуть бути різні структури, які можна розділити на три категорії.

Джерела інформації:

- державні структури;
- громадські організації;
- міжнародні організації.

До окремої категорії слід віднести потерпілих від торгівлі людьми, оскільки тільки їхні історії можуть достовірно проілюструвати реалії сучасного рабства⁴².

У сучасній журналістиці найважливішим принципом є збалансованість інформації, що досягається за рахунок подання різних, іноді протилежних поглядів на висвітлювану тему. Незважаючи на те, що

⁴² Принципи спілкування із потерпілими окремо розглянуто в наступному розділі посібника.

торгівля людьми не має позитивних рис, тому що вона є порушенням прав людини, завдання журналіста – дати змогу висловитися всім учасникам процесу протидії. Тим самим аудиторія ЗМІ зможе самостійно оцінити їх реальну роботу й значення. При цьому варто пам'ятати: кожна зі сторін може виступити з критикою на адресу іншої. Так, НУО можуть звинувачувати держструктури за бездіяльність, правоохоронні органи – НУО за небажання передавати інформацію про потерпілих. Від журналіста залежить, чи залишиться він неупередженим, чи перетвориться на ретранслятора чиїхось поглядів та ідей.

Характер діяльності зазначених структур і їхню роль у боротьбі з торгівлею людьми було розглянуто в першому розділі. У ньому аналізуються особливості роботи й проблематика стосунків між журналістами та тими, кому відведено роль експертів.

Взаємодія з НУО

Громадські, або неурядові, організації – нова ланка в громадянському суспільстві, що будується в Україні, більша частина з них мають менш ніж десятирічну історію. Це переважно невеликі структури, що формуються на добровільній основі та покликані об'єднувати громадян для вирішення важливих суспільних проблем.

Представники ЗМІ усе ще недостатньо ознайомлені з діяльністю НУО, що породжує низку проблем у взаємодії. Журналісти не завжди чітко уявляють характер роботи таких організацій, часто приписуючи їм невластиві функції й ролі. Наприклад, процес допомоги щодо повернення на батьківщину потерпілих від торгівлі людьми сприймаються як поїздка правозахисників до країни призначення та особиста участь у звільненні. Насправді це комплекс дій щодо координації зусиль різних структур у контролі за процесом звільнення та повернення потерпілих на батьківщину. Є ряд інших причин, що ускладнюють взаємини ЗМІ із НУО. Серед них слід зазначити:

- **Скептичне ставлення журналістів до діяльності НУО**

Часто представники ЗМІ не довіряють НУО як інституціям через те, що останні почали свою діяльність не дуже давно, а також через їх фінансування міжнародними організаціями.

- **Споживацьке ставлення до НУО**

Найчастіше, не входячи у принципи роботи НУО, журналісти вважають, що надання інформації про потерпілих або допомога щодо їх запрошення для участі в інтерв'ю та програмах – це прямий обов'язок НУО, у той час як основним завданням НУО в таких ситуаціях є захист потерпілих і надання їм допомоги.

- **Відсутність будь-яких моральних зобов'язань перед НУО**

Іноді журналісти вважають, що, одержавши за допомогою НУО згоду потерпілих на інтерв'ю, вони закінчують свою взаємодію з цими структурами й узгодження матеріалу про торгівлю людьми вже виходить за рамки їхнього співробітництва із НУО. Така позиція помилкова, оскільки часто саме авторитет НУО й знання принципів їх роботи (дотримання конфіденційності, толерантність) дозволяє потерпілим погодитися на спілкування із ЗМІ. Якщо журналісти порушують ці принципи, то потерпілі можуть утратити довіру до НУО, що, у свою чергу, може призвести до негативних наслідків. Наприклад, якщо в матеріалі ЗМІ є номер телефону «гарячої лінії» громадської організації, а сам матеріал витриманий у негативних тонах і засуджує потерпілих, читач може зробити висновок, що НУО поділяє таке ставлення до жертв злочину. Розмістивши свої координати, НУО автоматично підтверджує свою причетність до цього матеріалу. Відповідність викладеної інформації принципам роботи НУО – питання репутації подібних організацій серед потерпілих, а також серед своїх колег на національному й міжнародному рівні.

У свою чергу, представники НУО зацікавлені в максимальному просуванні в ЗМІ інформації про проблему, якою вони займаються, і, як наслідок, інформації про роботу власної організації. При тому, що таке завдання є обґрунтованим, засоби його досягнення найчастіше призводять до зворотних результатів. Так, НУО у свою чергу, вимагають від журналістів:

- писати про проблему з позиції НУО;
- приділити максимальну кількість ефірного часу або площі цій темі.

Основою взаємовигідного співробітництва ЗМІ й НУО може і має стати його довготривалість, в основі якої – знання та розуміння принципів роботи одне одного і взаємоповага.

Щоб зрозуміти позицію НУО, які працюють у сфері запобігання торгівлі людьми, журналістам варто ознайомитися із принципами їхньої діяльності⁴³:

- конфіденційність і анонімність послуг;
- толерантність стосовно потерпілих;
- повага й дотримання принципів прав людини стосовно потерпілих;
- незалежність у роботі від різних організацій, надання інформації про потерпілих тільки в разі їх згоди;
- пріоритет інтересів потерпілих над інтересами організації;
- відмова від оцінок та будь-яких обвинувачень;
- етична відповідальність перед клієнтом;
- компетентність надання послуг, безкоштовність/доступність послуг.

Починаючи співробітництво із НУО, дослухаючись до їхньої позиції, можна одержати:

- кваліфікований, альтернативний державному коментар, що дуже важливо для балансу інформації;
- узагальнені дані про потерпілих, способи вербування тощо, які мають НУО;
- можливе сприяння в організації інтерв'ю з потерпілими від торгівлі людьми;
- нову інформацію про проблему торгівлі людьми й засоби протидії їй.

На завершення слід зазначити, що журналісти можуть і повинні зробити все для того, аби допомогти людям, які прагнуть подолати цю проблему, донести свою позицію до суспільства.

⁴³ Предотвращение торговли людьми: Учебно-методическое пособие (Харьков, 2001 г.).

Взаємодія з міжнародними організаціями

Як уже сказано, істотну роботу із протидії торгівлі людьми в Україні веде низка міжнародних організацій. Серед них слід назвати Організацію з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародну організацію з міграції, Агентство США з міжнародного розвитку, Міжнародну організацію праці, Британську Раду, Дитячий фонд ООН та інші.

Взаємодія з державними структурами

Державні установи є однією з найважливіших ланок у структурі інституцій не тільки запобігання, але і боротьби з торгівлею людьми. Хоч би якими активними були зусилля неурядових і міжнародних організацій, саме на держструктури повною мірою покладено відповідальність за подолання проблеми на державному рівні⁴⁴.

Основною проблемою у взаємодії з державними структурами є складніша порівняно з НУО схема отримання інформації. На відміну від НУО, які здебільшого готові надати потрібний коментар за принципом «сьогодні – на сьогодні», представники держустанов зазвичай вимагають попередньої домовленості про інтерв'ю. Це цілком виправдано, тому що представник державного органу висловлює позицію своєї структури, а не особисту думку. Однак такий підхід не завжди співвідноситься з вимогами ЗМІ до оперативності в поданні інформації, зокрема якщо це стосується надання коментаря до події, про яку важливо розповісти саме сьогодні.

В окремих випадках представники державних структур висувають такі вимоги до журналістів:

- одержання списку запитань завчасно;
- надання відповіді в письмовому вигляді;
- згода на інтерв'ю тільки в разі візування всього матеріалу.

Виконання журналістом кожної з висунутих вимог не є негативним, проте може вплинути на якість матеріалу. Проаналізуймо ці вимоги детальніше.

⁴⁴ Детальніше функції з протидії торгівлі людьми деяких державних структур аналізувалися в розділі 1 посібника.

Надання списку запитань

Виконання цієї вимоги може призвести до того, що замість коротких відповідей журналістові нададуть невеличку доповідь. Окрім того, якщо інтерв'ю потрібне для телебачення, інтерв'юований (респондент) може вважати за необхідне прочитати відповіді, не відриваючись від тексту на папері. У такому разі варто звернути увагу співрозмовника на те, що його відповіді краще сприйматимуться аудиторією (особливо телевізійною), якщо він говоритиме «своїми словами». Якщо після надання переліку питань журналіст хоче довідатися про щось, раніше не обговорене, він цілком може повідомити про це інтерв'юваному. Якщо запитання стосуватимуться професійних обов'язків співрозмовника, тобто належатимуть до його компетенції, найімовірніше за все, він на них відповість.

Відповідь у письмовій формі

Певною мірою ця форма одержання інформації може бути придатна для друкованих ЗМІ, але водночас вона позбавляє журналіста можливості стати безпосереднім учасником спілкування та коригувати запитання під час інтерв'ю. У письмовій формі можуть бути зручними лише статистичні дані. Для теле- і радіожурналістів величезне значення має наявність самого інтерв'юваного. Також при нечіткому формулюванні питання відповідь у письмовій формі може містити не зовсім ту інформацію, яку хотів одержати журналіст, а оперативно виправити помилку буде неможливо.

Якщо можна, варто обговорити вищезазначене зі співрозмовником, однак, якщо він згоден лише на таку форму спілкування, журналіст не може уникнути цього.

Візування матеріалу

Згідно з українським законодавством журналіст зобов'язаний у разі надання **письмової вимоги** інтерв'юованої особи надати їй остаточний варіант матеріалу для ознайомлення. Слід зазначити: будь-які вимоги змінити щось у матеріалі можуть стосуватися або слів самого інтерв'юованого, або контексту, в якому вони використовуються. Прохання вилучити частину тексту журналіст має право не

виконувати, якщо впевнений, що коментар особи, яка дала інтерв'ю, належить до сфери її компетенції.

Важливо пам'ятати: будь-які дані, передані офіційною особою під час офіційної зустрічі, вважаються **офіційними й відображають позицію держави**. Можливо, тому представники державних структур болісніше, ніж представники НУО, реагують на відсутність необхідної підготовки журналіста до розмови про проблему.

3.5. Інтерв'ю з потерпілими

Серед великої кількості інформації про торгівлю людьми важливу роль відіграють реальні історії людей, які потерпіли від работоргівлі. Без них матеріали втрачають свою достовірність, а сама проблема може видаватися абстрактною та надуманою. Крім того, надання слова потерпілим є необхідною умовою для дотримання балансу в поданні інформації. Так, у деяких країнах пострадянського простору представники державних установ заперечують непоінформованість людей про реалії працевлаштування за кордоном і відповідальність за те, що сталося, покладають на самих потерпілих. Не даючи змоги висловитися цим людям, журналісти сприяють зміцненню в суспільстві відповідного стереотипу й ризикують представити проблему однобічно.

Спілкування з потерпілими – один із найскладніших аспектів у висвітленні торгівлі людьми, який потребує серйозної підготовки. Інтерв'ю з людиною, яка пережила моральне та фізичне насильство, буде непростим. Здебільшого таке спілкування може бути пов'язане з певними ризиками як для потерпілого, так і для журналіста.

Навряд чи можна скласти чіткі правила, дотримання яких виключить будь-які проблеми, однак знання принципів спілкування з жертвами подібних злочинів, безумовно, полегшить завдання та допоможе уникнути помилок. Найбільш повні **Рекомендації для журналістів щодо проведення інтерв'ю з потерпілими від торгівлі людьми** підготовлено Всесвітньою організацією охорони здоров'я. Хоча в них мова йде про проведення інтерв'ю з жінками, вони можуть бути цілком придатні для інтерв'ю з іншими категоріями потерпілих від торгівлі людьми.

1. НЕ ЗАВДАЙТЕ ШКОДИ

У будь-якій ситуації поведіться з жінкою так, неначе ви можете завдати їй надзвичайної шкоди, поки не переконаєтеся в протилежному. Не проводьте інтерв'ю, яке погіршить становище жінки в коротко- або довгостроковій перспективі.

2. ЗНАЙТЕ Свій ПРЕДМЕТ І ПРАВИЛЬНО ОЦІНЮЙТЕ РИЗИКИ

Перш ніж проводити інтерв'ю, з'ясуйте, з якими ризиками пов'язана торгівля людьми та випадок окремо взятої жінки.

3. ПІДГОТУЙТЕ ІНФОРМАЦІЮ ПРО ОРГАНІЗАЦІЇ, ЩО НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ, – НЕ ДАВАЙТЕ НЕЗДІЙСНЕНИХ ОБІЦЯНОК

Будьте готові надати інформацію рідною мовою жінки та місцевою мовою (якщо це інша мова) про відповідні юридичні, медичні служби, притулок, служби соціальної підтримки та безпеки й допомогу з переадресацією у відповідні служби в разі надходження прохання.

4. ВИБЕРІТЬ І АДЕКВАТНО ПІДГОТУЙТЕ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ТА КОЛЕГ

Зважте ризики й вигоди, пов'язані із залученням перекладачів, колег та інших працівників, і розробіть відповідні методи відбору та підготовки.

5. ЗАБЕЗПЕЧТЕ АНОНІМНІСТЬ І КОНФІДЕНЦІЙНІСТЬ

Зберігайте в таємниці особистість респондента та конфіденційності протягом усього інтерв'ю – від моменту встановлення контакту з респондентом до оприлюднення деталей його випадку.



6. ОТРИМАЙТЕ ЗГОДУ, ЯКА ҐРУНТУЄТЬСЯ НА РОЗУМІННІ ПРАВ РЕСПОНДЕНТА

Переконайтеся в тому, що кожен респондент чітко розуміє зміст та мету інтерв'ю, те, як використовуватиметься інформація, право респондента не відповідати на запитання, право респондента в будь-який момент припинити інтерв'ю та право респондента накладити обмеження на використання інформації.

7. СТАВТЕСЯ З ПОВАГОЮ ДО ТОГО, ЯК КОЖНА ЖІНКА ОЦІНЮЄ СВОЄ СТАНОВИЩЕ Й РИЗИК ДЛЯ СВОЄЇ БЕЗПЕКИ

Необхідно визнавати, що кожну жінку хвилюватимуть різні питання і що бачення жінки може відрізнятись від того, як ці питання можуть оцінюватися іншими.

8. УНИКАЙТЕ ПОВТОРНОГО ТРАВМУВАННЯ ПСИХІКИ ЖІНОК

Не ставте запитань, спрямованих на одержання емоційних відповідей. Будьте готові з емпатією відреагувати на страждання жінки й підкресліть її сильні сторони.

9. БУДЬТЕ ГОТОВІ ДО НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Будьте готові відреагувати на те, що жінка повідомить вам, що їй загрожує небезпека.

10. ВИКОРИСТОВУЙТЕ ОТРИМАНУ ІНФОРМАЦІЮ НАЛЕЖНИМ ЧИНОМ

Використайте інформацію з користю для окремих жінок і для сприяння в формуванні відповідної політики, заходів запобігання та допомоги жінкам, що стали жертвами торгівлі людьми, загалом.⁴⁵

⁴⁵ Зиммерман К., Уотс Ш. *Рекомендации ВОЗ по вопросам соблюдения этики и обеспечения безопасности при проведении интервью с женщинами, пострадавшими от торговли людьми* (ВОЗ, 2003 г.).

Непростим завданням є пошук респондентів – потерпілих. Варто бути готовим до того, що на це піде багато часу, оскільки самостійно знайти таких людей, особливо у великих містах, журналістові складно. Допомогу щодо їх пошуку можуть надати неурядові організації, однак вони зроблять це лише в тому разі, якщо будуть упевнені, що журналіст не порушить права людини. На переконання представників НУО також буде потрібен час – адже в разі, якщо таку допомогу буде надано представникам ЗМІ, НУО поділяє з журналістом відповідальність за можливі наслідки оприлюднення інтерв'ю.

Основні принципи спілкування з потерпілими:

- конфіденційність і анонімність;
- толерантність;
- поважання прав людини та можливість вибору.

Конфіденційність і анонімність

Дотримання принципу конфіденційності й анонімності нерозривно пов'язане з дотриманням прав людини. Це стосується насамперед оприлюднення журналістом будь-якої інформації про співрозмовника, зокрема його зображення, імені, прізвища, в окремих випадках назви населеного пункту, в якому він живе.

Принцип конфіденційності й анонімності є особливо важливим під час проведення інтерв'ю з жінками, які потерпіли від сексуальної експлуатації. Якщо на батьківщині стає відомо, яку роботу виконувала жінка, на неї часто вішають ярлик «повія», що може суттєво вплинути на її життя.

Крім того, специфіка торгівлі людьми є такою, що злочинці ще в процесі вербування мають відомості про персональні дані потерпілих, умови життя, родинні зв'язки цих людей тощо. А жертва завжди становить небезпеку для злочинців, тому що має інформацію, яка може допомогти їх знешкодити. Представникам ЗМІ варто розуміти: людина, яка дала згоду розповісти про своє перебування в рабстві, ризикує багатьом. Завдання журналіста – докладно поінформувати про це, якщо сам інтерв'ююваний недостатньо уявляє собі небезпечність свого становища (часто через складний психологічний стан, у якому

він перебуває). Крім того, під час інтерв'ю людина може забути про те, що розмова з журналістом стане надбанням великої кількості людей, і надати інформацію, яка може їй зашкодити. Під час доопрацювання матеріалу журналістові треба з'ясувати остаточно, яким чином оприлюднена інформація може вплинути на долю потерпілого. Це питання постає ще гостріше, якщо людина, що потерпіла від торгівлі людьми, вирішила виступити з відкритим обличчям на телебаченні. Негативні наслідки такого кроку для цієї людини можуть бути серйознішими, ніж вона вважає.

Толерантність

Насправді потерпілі від торгівлі людьми не завжди відповідають уявленням журналіста про цю категорію людей. Образ покірливої малоосвіченої жертви, присутній у свідомості багатьох, – лише стереотип. Людей, які побували в рабстві, не завжди можна зрозуміти, їхні дії не завжди можна пояснити логічно. Здебільшого вони мають серйозні психологічні проблеми, нерідко такі люди внаслідок пережитого стають нарко- чи алкозалежними, потерпають через інші захворювання. Однак це не звільняє журналіста від обов'язку ставитися до співрозмовника терпляче, неупереджено та сприймати його таким, який він є.

Поважання прав людини

Безкорислива повага до особистості та її гідності лишається тільки декларацією, якщо вона не поширюється на кожного, хто опинився на екрані: співрозмовника, учасника відображеної події, героя картини, залученого (за його згоди або без неї) в інформаційний процес. Ця умова найбільш очевидна в роботі репортерів, інтерв'юєрів і ведучих інших розмовних жанрів, де журналіст на екрані вступає в діалог зі своїми героями⁴⁶.

Повага до співрозмовника – найважливіший складник професіоналізму журналіста. Виступати з оцінками його вчинків – не завдання представника мас-медіа.

⁴⁶ Муратов С.А. *Нравственные принципы тележурналистики. Опыт этического кодекса* (Москва, 1997 г.).

Підготовка й проведення інтерв'ю

При підготовці до інтерв'ю, крім попереднього планування запитань, варто приділити увагу двом речам – часу та місцю проведення інтерв'ю.

Стосовно часу варто зазначити, що за своїм характером розмова з потерпілими відрізняється від будь-яких інших інтерв'ю. Тема спілкування – особисте життя людини та її розповідь про реалії рабства – може викликати неприємні й травмувальні спогади. З перших хвилин діалогу людина не говоритиме про це. Журналістові буде потрібен час, щоб «розговорити» співрозмовника, і від того, наскільки щиро він виявить своє співчуття, спробує зрозуміти проблеми людини, залежить повнота розповіді. Зрозуміло, це неможливо зробити в строки, відведені для звичайного «експертного» інтерв'ю. Для спілкування з потерпілим варто відвести не менш як годину, а найкраще, якщо журналіст взагалі не буде обмежений у часі. Проте не слід розтягувати інтерв'ю – у цьому разі дискомфорт може відчувати співрозмовник.

Важливо також правильно підібрати місце проведення інтерв'ю. Краще, якщо це буде безпечне ізольоване приміщення, де можна забезпечити конфіденційність і, якщо буде потреба, респондент може одержати допомогу (наприклад психологічну). Це може бути приміщення НУО або служб соціальної підтримки. Будинок, де проживає жертва, або притулок, де людина тимчасово перебуває, не є оптимальним вибором, через те що делікатну інформацію, яку розповів потерпілий, може бути почуто сусідами, членами родини, сторонніми людьми. У будь-якому разі не варто планувати проведення інтерв'ю в людних місцях, а так само в місцях, де встановлено камери спостереження, тому що потерпілий від торгівлі людьми може погано почуватися в таких умовах. За винятком ситуації, коли співрозмовник погодиться прийти до студії, журналістові доведеться підстроюватися під його вимоги. Якщо людина захоче змінити місце проведення інтерв'ю з міркувань зручності або безпеки, це її право.

На завершення кілька слів про характер і тон запитань. Використання сучасного журналістського напористого спілкування з респондентом у такій ситуації є недоречним. Як зазначалося вище,

розповідаючи про свої негаразди, людина переживає їх знову, що є для неї надзвичайно травматичним. Якщо вона зважиться це зробити, треба дати їй змогу бути вислуханою і не переривати. А запитання, які ставить журналіст, не повинні зачіпати почуття власної гідності людини. Усе, що співрозмовник вважає за потрібне, він розповість самостійно. Якщо ж у певний момент він відчує, що журналіста цікавить саме те, про що він говорити не хоче, інтерв'ю, найімовірніше, буде закінчено.

3.6. Термінологія — як нею користуватися

Серед представників громадських, міжнародних організацій, правоохоронних органів і журналістів ведуться дискусії щодо використання того чи іншого терміна у висвітленні проблеми торгівлі людьми.

Від використання різних понять залежить сприйняття й розуміння матеріалу аудиторією, ставлення суспільства до проблеми та конкретних людей.

Нижче проаналізовано найуживаніші терміни.

«Трафік», «трефікінг» або «торгівля людьми»

Часто в ЗМІ можна зустріти термін «трафік жінок», «трефікінг людей». Еквівалентом англійських слів «traffic» і «trafficking» є українське поняття «торгівля людьми», закріплене в міжнародних документах і національному законодавстві України. Можна сперечатися про доцільність використання терміна «торгівля» стосовно людей, однак метою цього злочину є експлуатація людини (як товару) для одержання фінансової або іншої вигоди. Таким чином, поняття «торгівля людьми» відображає природу феномена й означає всі дії та відповідні наміри, докладно розглянуті в розділі 1.2 цього посібника.

Поняття «торгівля людьми» є доступним, відповідає нормам української мови й термінології проблеми. Слова ж «traffic» і «trafficking» використовуються лише в англійській літературі, і написання їх транслітом українською може утруднити сприйняття матеріалу аудиторією.

«Торгівля людьми» і «торгівля жінками»

У статтях, присвячених проблемі торгівлі людьми, можна зустріти обидва визначення. Однак поняття «торгівля жінками» вужче та більшою мірою свідчить про використання жінок із метою сексуальної експлуатації. Такий термін був дуже поширеним до 2000 року. Прийняття Протоколу про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, розширило поняття торгівлі людьми.

Відомо, що від торгівлі людьми потерпають не тільки жінки. Як уже згадувалося, дедалі частіше жертвами торгівлі людьми стають також чоловіки й діти. Тому термін «торгівля жінками», так само як і «торгівля чоловіками», «торгівля дітьми», варто використати в разі, якщо мова йде про окрему взятую категорію і розглядається тільки один аспект проблеми.

«Жертва торгівлі людьми» або «особа, що потерпіла від торгівлі людьми»

Юридичний словник дає таке визначення поняття «жертва»: фізична або юридична особа, якій кримінально караним діянням було безпосередньо або побічно заподіяно матеріальний чи нематеріальний збиток⁴⁷.

Стаття 49 Кримінально-процесуального кодексу України дає таке визначення поняття «потерпілий»: особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду⁴⁸. Людину визначають потерпілою постановою особи, що проводить дізнання, слідчого або судді/суду.

Таким чином, поняття «жертва» і «потерпілий» практично ідентичні, за винятком того факту, що офіційно потерпілим у кримінальній справі може вважатися тільки та людина, яку визнано такою відповідними документами.

⁴⁷ Сухарев А.Я., Крутских В.Е. *Большой юридический словарь* (Москва, 2001 г.).

⁴⁸ Ст. 49 Кримінально-процесуального кодексу України.

Більшість потерпілих унаслідок торгівлі людьми через різні причини утримуються від звернення до міліції. Відповідно до вищенаведеного визначення вони – жертви.

Представники громадських організацій наполягають на використанні терміна «потерпілий», аргументуючи свою думку тим фактом, що, відповідно до принципів поваги та дотримання прав людини, поняття «жертва» не може застосовуватися, оскільки навішує ярлик на потерпілих, що сприяє появі в них певного поведінкового стереотипу. На думку НУО, жертва – це людина, яка підкорилася ситуації, а потерпілі часто активно заявляють про своє бажання боротися з торговцями людьми.

«Проституція» або «сексуальна експлуатація»

Проституція – сексуальне обслуговування за плату⁴⁹. Зазвичай припускає добровільне надання послуг. У контексті проблеми торгівлі людьми використання терміна «проституція» є некоректним, оскільки не відображає моменту примусу до сексуальних стосунків, насильства та порушення прав людини. Матеріальна винагорода за надані послуги існує, але самі жертви працюють примусово, тобто експлуатуються, а оплату за їх роботу одержує сутенер. Отже, правильніше вживати термін «сексуальна експлуатація» або «примусова/насильницька проституція».

До сексуальної експлуатації людини належить, наприклад, також використання в порнобізнесі, тобто примусове використання особи як актора під час зйомок порнографічних фільмів, статиста при виготовленні порнографічних журналів тощо.

Таким чином, поняття «сексуальна експлуатація» ширше за своїм значенням і може вживатися тоді, коли йдеться про примус людини до дій, які було описано вище.

⁴⁹ Пищулина О.Н. *Фемінологія: словарь терминов*, (Харьков, 2002 г.), с.183.

«Боротьба з торгівлею людьми» або «протидія торгівлі людьми»

У контексті викоренення торгівлі людьми вживаються обидва поняття. Однак визначення «боротьба з торгівлею людьми» передбачає тільки силові методи протидії, що містять у собі кримінальне **переслідування** організованих злочинних груп, які торгують людьми. Право на реалізацію таких дій мають тільки правоохоронні органи.

Міжнародні документи, зокрема Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками й дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, для вирішення проблеми передбачає також дії, спрямовані на **запобігання** злочину шляхом проведення превентивної роботи серед представників групи ризику, підвищення рівня життя населення, розвитку соціальних програм, створення робочих місць у країнах походження, легалізації робочих місць у країнах призначення і т. ін. Крім запобігання, одним із шляхів протидії проблемі є надання допомоги та **реінтеграція потерпілих** від торгівлі людьми. Створення кризових центрів як державних, так і за підтримки громадських організацій, надання медичної, психологічної, юридичної допомоги, сприяння в працевлаштуванні або розвиткові бізнесу – все це спрямовано на оновлення людини, що потерпіла від торгівлі людьми. Саме в цих сферах правозахисні організації найактивніші.

Таким чином, поняття «протидія» має ширше значення, оскільки містить у собі і боротьбу з торговцями людьми, і освітні програми, спрямовані на підвищення рівня поінформованості громадян про проблему, і соціальні проекти, що мають на меті підвищення рівня життя громадян, і організацію допомоги особам, які потерпіли від торгівлі людьми. Отже, термін «боротьба з торгівлею людьми» краще використовувати для опису дій правоохоронних органів, а термін «протидія торгівлі людьми» – для дій усіх організацій, у тому числі й силових.

Чи бувають у рабства кольори

Нерідко журналісти, говорячи про торгівлю людьми, використовують словосполучення «біле рабство». Цей термін використовував-

ся наприкінці XIX – на початку XX століття стосовно жінок з європейських країн, здебільшого Великобританії, яких запрошували на роботу до колоніальних країн як гувернанток, а потім примушували до проституції. Саме це явище – використання білих жінок як рабинь – і привернуло увагу світової громадськості до проблеми торгівлі жінками.

Із 1921 року замість термінів «білі рабини» та «біле рабство» використовуються терміни «торгівля жінками й дітьми» і «торгівля людьми». Відмова від терміна «біле рабство» в першу чергу пов'язана з тим, що він є дискримінаційним за своєю сутністю та спрямований тільки на захист прав людей із білою шкірою. Нині проблема торгівлі людьми не менш актуальна для країн Азії й Африки, тобто регіонів, де проживають люди з іншим кольором шкіри. Тому використання цього терміна сьогодні є некоректним.